

نویسنده: مصطفی نیری

پتر پترسن^(۱) و طرح ینا^(۲)

در بین پیشروان تعلیم و تربیت نوین کسانی یافت میشوند که هنوز در ایران گمنام مانده اند یا به ندرت نامی از آنها به میان آمده است. پتر پترسن یکی از آنهاست.

به سال ۱۸۸۴ پترسن در حومه شهر فلنسبورگ^(۳) آلمان، پا بعرضه حیات گذاشت. در شهر هامبورگ تحصیل کرد. از سال ۱۹۰۹ تا ۱۹۲۳ دبیر مدارس این شهر بود و بموازات آن در دانشسرای مقدماتی به تدریس روانشناسی و تعلیم و تربیت اشتغال داشت. در سال ۱۹۲۳ برای تدریس تعلیم و تربیت به دانشگاه ینا دعوت شد و تا سال ۱۹۵۲ که چشم از جهان بست، استاد این دانشگاه بود. پترسن در دانشگاه ینا، اساس طرحی را ریخت که بعدها طرح

— ۱ Peter Petersen (در تنظیم این مقاله جز در یک مورد فقط آثار و نوشته های پترسن مورد استفاده قرار گرفته است).

— ۲ Jena - Plan

— ۳ Flensburg

پطرسن یا طرح ینا نامیده شد. (۱) هدف اصلی در این طرح نشان دادن نقاط ضعف مقررات و نظام آموزشی آن روز، لزوم تغییر اساسی نظام آموزشی وقت و تنظیم برنامه جدید برای مدارس و بالاخره نشان دادن ضرورت توجه به این مسائل بود.

ریشه اصلی این فکر و اندیشه خلاق این طرح در نهضتی نهفته بود که دانشمندان علوم تربیتی در قرن نوزدهم و اوائل قرن بیستم میلادی بنام تغییر شکل مدارس صحبت آنرا بمیان کشیده بودند (۲).

۱- کمیته لندن که برای سال ۱۹۲۷ مقدمات تشکیل چهارمین کنگره "New Education Fellowship" در لورکارنورا تدارک میدید عنوان طرح ینا را برای سخنرانی چهل و یک صفحه‌ای پطرسن که در باره نتایج آزمایشها و بررسیهای وی در ینا تهیه شده بود، انتخاب کرد. به این ترتیب چاپ اول طرح ینا در سال ۱۹۲۷ بصورت یک رساله ۱۴ صفحه‌ای منتشر شد. این رساله در سالهای بعد با تغییرات کلی به کرات بصورت کتاب تجدید چاپ شده و در تنظیم این مقاله از چاپ بیست و هفتم آن استفاده شده است.

۲- پطرسن در سال ۱۹۲۶ تحت عنوان "نهضت تربیتی نوین اروپا" (Die neueuropäische Erziehungsbewegung) کتابی منتشر ساخته و تحولات و ریشه‌های اصلی هر یک از نهضت‌ها و جنبشهای تربیتی اروپا را تشریح کرده است.

در آن وقت پیشنهاد تغییر شکل مدارس به صور مختلف داده میشد. تربیت هنری، استقلال مدارس، کار در مدرسه، تدریس عینی و توسل به مشاهده و تجربه عواملی بودند که بعنوان اصول جدید آموزش و پرورش توجه مربیان و علمای علوم تربیتی را بخود جلب کرده بودند.

عقائد و نظرات هرمان لیئتس (۱) در پطرسن مؤثر بود و نهضت تربیت روستائی "که لیئتس بانی آن شناخته می‌شد، توجه پطرسن را بخود جلب کرده بود.

پطرسن در حین خدمت در مدارس هامبورگ بسا این قبیل نهضت‌ها که در آن وقت سر و صدائی به راه انداخته بود عملاً آشنا شده بود. به تجربه آموخته بود که حتی در مدارس جدید هم روش تدریس تغییر نکرده است. به خوبی میدانست که تغییر ظواهر مدرسه و تغییر کسوت معلمان، بر انداختن روش کهنه تدریس نیست.

پطرسن در کتاب "طرح ینا" (۲) می‌نویسد:

"مطمئن شده بودم که اگر بخواهیم از مدرسه چیز دیگری جز آنچه هست بسازیم، باید راه دیگری انتخاب کنیم. راهی که بالاخره ماهیت و طبیعت مدارس موجود را تغییر دهد و همواره آینده متحولی را تولید بخشد. در این صورت است که میتوان صحبت مدارس جدید را بمیان

۱- Hermann Lietz (۱۹۱۶ - ۱۸۶۸ میلادی)

۲- Peter Peterson, Der Kleine Jena-Plan, 27, Auflage, 1957

(از این پس هر کجا اسمی از این کتاب برده میشود، نوشته خواهد شد:

پطرسن، طرح ینا، صفحه .....)

آن گرد هم آیند و حتی المقدور تا پایان سال دهم تحصیل در يك جا درس بخوانند (۱)

۲- ایجاد و حفظ محیط خانوادگی در مدرسه

محیط مدرسه باید يك محیط خانوادگی مطلوب باشد. برای ایجاد چنین محیطی مدرسه موظف است که امکانات همزیستی اطفال را فراهم سازد. به همین سبب پطرسن با ایجاد مدارس بزرگ و وسیع قندیسی که به اعتقاد وی غیر طبیعی است و نمیتواند جوابگوی خواستهای کودکان باشد، مخالفت و علیه مواد درسی و روش تدریس این نوع مدارس که به نظر وی تحرك و سازندگی آن ناچیز و محدود است، قیام میکند. پطرسن معلمی در مدارس جدید را چیز دیگری میدانند و نظام سنتی آموزش و پرورش وقت را سبب راه هر جنبش آموزشی میخوانند. پطرسن که هدف از تأسیس مدرسه را ایجاد محیط خانوادگی و حفظ آن میدانند، معتقد است که معلم چنین مدرسه ای باید در وهله اول خادم این مدرسه باشد و از مسیر چنین خدمتی است که میتواند مفید و مؤثر واقع شود و به ملت و کشورش خدمت کند (۲). بدیهی است يك چنین برنامه بزرگ و متحولی که بر اساس مقررات و نظام خانوادگی باید اجرا شود، به تماس و همکاری بسیار نزد يك و مداوم والدین که کودک در دامن آنان رشد کرده و تربیت اولیه یافته

۱- هنگامیکه پطرسن برنامه تحصیلی مدارس آلمان را بررسی میکرد، تحصیلات ابتدایی اجباری هشت سال بود و سال های نهم و دهم در مدارس که امکانات آنها اجازه میداد، بدون آنکه والدین و دانش آموزان الزامی داشته باشند، ادامه می یافت. اشاره پطرسن به پایان سال دهم به همین علت است.

۲- پطرسن، طرح ینا، ص ۶۶.

کشید و از روش نوین تدریس سخن گفت. نظارت و بررسی تحولات این مدارس نشان میدهد که اگر بخواهیم همواره مدرسه تازه ای داشته باشیم که جوابگوی خواستهای انسانی و تحولات اجتماعی روز باشد به چه نوع تغییر یا تغییراتی نیازمندیم و این دگرگونی ها تا چه حد مؤثر خواهد بود. بدیهی است تحقق این آرزوی بزرگ به تنظیم برنامه جدید تربیت معلم بستگی دارد. برنامه ای که در وهله اول خلاق مربی باشد و سپر سازنده معلم (۱).

پطرسن پس از انتقاد شدید به روش تدریس و نحوه اداره مدارس اصولی را که برای يك مدرسه جدید ضرورت دارد شرح می دهد و معتقد است که از يك مدرسه جدید وقتی میتوان سخن گفت که اصول زیر در آن رعایت شده باشد (۲):

۱- اصل آزادی و عمومی بودن

چنین مدرسه ای باید آزاد و همگانی باشد تا کلیه اطفال اعم از دختر و پسر از هر طبقه و با هر مذهب و با هر نوع استعداد بتوانند در

۱- پطرسن، طرح ینا، ص ۶۶.

۲- پطرسن، طرح ینا، ص ۱۲ به بعد.

و هنوز با آنان زندگی می‌کند از يك سو و مدرسه که دنیای بعد تکامل طفل است از سوی دیگر، نیاز مبرم دارد.

۳- اصل انضباط و انتساق

نظم و تربیت در چنین مدرسه ای چشم انداز دیگری دارد. رابطه معلم با شاگرد و بالعکس منحصر "بر اساس روابط انسانی باید استوار شده باشد تا اعتماد و اطمینان آنها بهم جلب گردد. ترس و وحشت نباید در چنین رابطه ای دخالت داشته باشد آنچه مسلم است رفتار خوب کودکان و جوانان که ناشی از اثرات تنبیه، ترس یا فشار باشد، جنبه ظاهری دارد و در زندگی شخصی فرد یا خانواده و اجتماعات بزرگتر فاقد ارزش است (۱). پطرسن به این نکته سخت توجه دارد. کوشش وی در تغییر محتوی دروس و متناسب ساختن آن با محیط زیست اطفال، تنظیم برنامه هفتگی کلاسها شرکت دادن اولیاء اطفال در پیشبرد کار مدرسه و حتی المقدور سپردن امور مدرسه به دست شاگردان، همه از این فکر سرچشمه می‌گیرد.

در مدرسه ای که پطرسن پیشنهاد می‌کند، بجای مقررات و آئین نامد های خشک و آمرانه، قوانین گروهی (۲) حکومت می‌کند. این قوانین اجرا و اعمال اموری را توصیه میکند که افراد متعلق به مدرسه وضع کرده و

۱- پطرسن، طرح ینا، ص ۶۶.

۲- پطرسن، طرح ینا، ص ۳۰ و

Peter Petersen, Führungslehre des Unterrichts, 7. Auflage, 1963 S. 66 ff.

(از این پس هر کجا اسمی از این برده شود، نوشته خواهد شد:

پطرسن، موقع معلم در تدریس، صفحه . . . . .)

برای همزیستی خود مفید تشخیص داده و متفقا" اجرای آنرا طالبند. قوانین گروهی اصل انضباط و انتساق را بوجود می‌آورد، به مدرسه نظم می‌دهد و سعادت و نیک بختی افراد آنرا تضمین می‌کند. مقرراتی که به این نحو بوجود آمده باشد برای معلم و شاگرد معتبر و قابل احترام است و در راه تحقق آن همه با هم همکاری مستقیم دارند و در يك حد و يك جهت می‌کوشند. بدیهی است در چنین سیستمی هر يك خادم دیگری و در عین حال همه رفیق یکدیگرند. (۱)

۴- تغییر محتوی دروس و روش تدریس

با توجه به آنچه گفته شد محتوی دروس و روش تدریس باید تغییر می‌کرد و غیر از آن می‌شد که در مدارس سنتی و مدارس با اصطلاح جدید تازه به میدان رسیده روز مورد استفاده بود. این اصلی است که پطرسن در رده بندی اصول آموزش و پرورش جدید بعد از اصل تربیت قرار می‌دهد و معتقد است که جای اصلی خود را باید بدست آورد.

معلمی که در مدارس قدیم ظاهرا "ضامن و حافظ علم و فرهنگ و عنصر اصلی تدریس و تربیت محسوب میشد، از این پس حصاری به دورش کشیده میشود و وظایفش محدود میگردد. البته این بدان معنا نیست که معلم وجود زائد مدرسه است، بلکه بعکس معلم عنصر اصلی و موثر گروه خود است و بعکس معلمان مدارس سنتی در اینجا باید نقش واقعی هادی را بعهده بگیرد (۲).

۱- پطرسن، طرح ینا، ص ۶۷.

۲- Peter Petersen, Innere Schulreform und Neue Erziehung. 1925 S. 237.

آنچه را معلم تهیه و بیان می‌کند شاگردان نباید بی‌چون و چرا بپذیرند و طوطی‌وار تکرار کنند. شاگردان بعکس گذشته در به ثمر رساندن تکالیف مدرسه همواره سهیم می‌شوند و معلم که نقش اصلی را بعهده دارد هدایت و ارشاد شاگردان خود یار را بعهده می‌گیرد (۱). معلم در پیشبرد و پیشرفت کارهای مدرسه با شاگردان همکاری می‌کند و در فعالیت‌های آنها شرکت می‌جوید. بدیهی است چنین واحدی، نظام داخلی و خارجی دیگری می‌خواهد و پطرسن برای ادامه حیات مدرسه و تحقق خواسته‌های آن نظام تازه‌ای وضع می‌کند.

نظام داخلی و خارجی مدرسه (۲)

پطرسن به مدارس بزرگ که شاگردان زیاد دارند معتقد نیست و توصیه می‌کند که مدارس بزرگ را به واحدهای کوچک تقسیم کنند تا هر یک از آنها از امکانات محیط فامیلی برخوردار شود. مدرسه‌ای که وی پیشنهاد می‌کند ساختمانش وسیع و دل‌باز است و محوطه بازی شاگردان و باغچه‌های اختصاصی گروهها ضمیمه آن است. در این مدرسه نباید به تشکیل کلاسهای سنتی درس پرداخت. تشکیل گروههای مختلف ضروری است (۳). هر گروه باید محل مخصوص بخود داشته باشد. در جنب

1-Peter Petersen, Innere Schulreform und Neue Erziehung. 1925, S. 70, 237 ff.

Peter Petersen, Der Ursprung der Paedagoik.

(II. Teil der Allgemeinen Erziehungswissenschaft) 1931, S. 140.

۲- پطرسن، طرح بنا، ص ۲۵ - ۲۱.

۳- پطرسن، طرح بنا، ص ۲۵.

گروهها ایجاد کارگاهها، تالار اجتماعات، تالار ورزش و نظایر این ضرورت دارد.

در مدرسه پطرسن سه گروه وجود دارد (۱):

۱- گروه مقدماتی متشکل از کلاسهای اول، دوم و سوم.

۲- گروه میانی متشکل از کلاسهای چهارم و پنجم و ششم.

۳- گروه عالی متشکل از کلاسهای هفتم و هشتم. (در داخل)

این گروه میتوان گروه دیگری داشت برای کلاسهای نهم و دهم (۲)

این سه گروه را پطرسن گروه اصلی میخواند و نباید با گروهها آموزشی یکی گرفت. ملاک عمل برای رفتن از يك گروه به گروه دیگر فقط هوش و استعداد نیست، بلکه رشد عمومی و واکنش در برابر عوامل نقش عمده ای دارد. در اخذ تصمیم برای رفتن از گروهی به گروه دیگر، شاگرد شخص میتواند شرکت جوید. به این طریق هر شاگردی در دوره اول حیات تحصیلش که از کودکی تا بلوغ را شامل میشود، سه بار در برابر تصمیمی بزرگ و اجتماعی قرار میگیرد.

پطرسن با اشاره و استناد به روانشناسی تربیتی این سالها را برای رشد و تکامل جسم و روح اساسی ترین سالهای زندگی انسان میدانند و معتقد است هر مربی و معلمی که به این نکته توجه داشته باشد، در مسیر آموزش و پرورش و انتخاب روش و اتخاذ تصمیم از امتیاز بزرگی برخوردار است.

۱- پطرسن، طرح بنا، ص ۲۶. جز این سه گروه، پطرسن به دو گروه

دیگر بنام گروه يك جوانان و گروه دو جوانان (Jugendlichengruppen I, II)

اشاره میکند. پطرسن کلاسهای ۹ تا ۱۲ را در این دو گروه قرار میدهد.

(مراجعه شود به: پطرسن، موقع معلم در تدریس، ص ۵۴).

۲- به زیر نویس شماره ۱ صفحه ۵ همین مقاله مراجعه شود.

کودک که در ابتدای ورود به مدرسه در گروه مقدماتی قرار میگیرد
 عملاً "می آموزد که شاگردان گروههای دیگر چگونه به وی کمک میکنند و به چه
 نحو مشکلات وی را مشکل خویش میدانند و به حل آن مبادرت می ورزند .
 این روشی است که راه را برای پیدایش محیط فامیلی و اعمال اصل تربیت
 هموار می سازد . در غیر این صورت تحقق این آرزو در بین اطفال هم سن
 کلاسهای مختلف که رابطه ای با هم ندارند غیر ممکن است یا لا اقل
 بجهت سازمانی ، اداری ، آموزشی و انضباطی میسر نیست . گروههای
 اصلی باتفاق هم مجمع عمومی مدرسه را تشکیل می دهند . این مجمع برای
 اظهار نظر و اخذ تصمیم در مورد اعیاد ، جشنها ، گردشها و مسافرتها
 تشکیل می شود .

بدیهی است وقتی کلاسها بمنظور آموختن روش زندگی و کار اجتماعی
 به گروهها تبدیل شد ، اطاق درس هم باید تغییر کند . در این سیستم
 بجای مدرسه صحبت از محل زندگی بمیان می آید (۱) و در کلاسها بجای
 نیمکت ، میز و صندلی بکار میرود و در جایجا کردن و قرار دادن آن فقط
 شاگردان دخالت دارند و آنها تعیین میکنند که اطاق درس چگونه تزئین
 شود و شاگردان هر گروه چگونه گرد هم آیند . بدون شك چنین مدرسه ای ،
 به سیستم مدیریت نوینی نیازمند است تا بتواند بین عوامل

۱- پطرسن از بکار بردن نام مدرسه (Schule) یا خانه (Haus)
 اجتناب می ورزد و به آموزشگاهی که برای تحصیل پیشنهاد میکند
 " Schulwohnstube " نام میدهد و معتقد است در چنین محلی است
 که میتوان به خواستهای آموزشی يك سیستم مدرن اجتماعی پاسخ مثبت
 داد . (مراجعه شود به : پطرسن ، موقع معلم در تدریس ، ص ۶۶ و
 پطرسن ، طرح بنا ، ص ۳۱) .

متشکل و متحول مدرسه هماهنگی بوجود آورد .

مشخص و ممیز این سیستم ، کار دستجمعی ، تشکیل دوره ها
 و مجموعه تدریس است . تدریس گروهی و کار دستجمعی نقطه ثقل تعلیم و
 تربیت عملی پطرسن است (۱) . بر اساس همین فکر دوره ها تشکیل می شود
 و به همان منتهی میگردد . در کار دستجمعی اصولاً " به کلیه وسایل ، عوامل
 و مسائل تدریس توجه میشود و این خود خالق کار دستجمعی است .
 در تدریس یا کار دستجمعی که بطور آزاد در داخل گروهها
 انجام میشود ، اعضای گروه متفقا " و مشترکا " در بررسی و تعیین راه و رسم
 کار و تقسیم آن دخالت داشته اند و این اصلی است که هر يك از اعضای
 گروهها متوجه آن است .

هنگامیکه گروهها خط مشی فعالیت خود را تعیین و تثبیت کردند
 معلم وظیفه دیگری جز مشورت و شور نخواهد داشت . پس از خاتمه هر
 بحث اعضای گروه به شور می پردازند ، انتقاد میکنند و مطالب گفته شده را
 اصلاح میکنند . تمام اینها تحت نظارت و سرپرستی معلم و با مشورت وی
 انجام می شود و نتیجه آن بصورت مصوبه کار گروه عرضه میگردد . این کار
 بخصوص در داخل هر يك از گروههای سه گانه ، گروههای آموزشی علوم
 تجربی و مسائل فرهنگی بیشتر طرف توجه است .

هر يك از دروس رسم ، کارهای دستی ، بازی ، ورزش ، موزیک یا
 گلکاری میتواند موضوع اصلی کار دستجمعی باشد . پطرسن برای این دروس

۱- مراجعه شود به : پطرسن ، موقع معلم در تدریس ، ص ۱۳۶ ، ۱۵۵ به
 بعد ، ۱۷۶ به بعد و Erich Augenreich, Offene Fenster, 1935, S. 73, 85, 125f.

اصطلاحی بکار می‌برد که شاید بتوان آنرا به دروس سازنده (۱) ترجمه کرد.

کورسها بر عکس کار دستجمعی مفهوم دیگری دارد. پطرسن ضمن تشریح کورسهای درسی، از کورسهای مقدماتی و کورسهای تکراری سخن می‌راند (۲). محتوی هریک از کورسهای آموزشی بدون توجه به قوه، استعداد و سن اطفال تعیین میشود. در این کورس موادی نظیر حساب، زبان مادری و زبان بیگانه مطرح است که ساختمان منطقی دارد. کورسهای آموزشی در تمام مدارس در یک زمان شروع می‌شود، در صورتیکه کورسهای مقدماتی و تکراری مقید به زمان نیست و میتواند در موارد لزوم و شرایط مناسب از آن استفاده کرد.

پطرسن معتقد است، مدرسه‌ای که این مسائل و اصول را جدی بگیرد، محل واقعی تربیت و محیطی سرشت ساز است و نتیجه این همه را بوجود آمدن انسانهای آزاد متکی بخود و اجتماع میدانند (۳).

۱- Gestaltungslehre.

۲- مراجعه شود به: پطرسن، موقع معلم در تدریس، ص ۱۰۳ به بعد.

۳- پطرسن، طرح ینا، ص ۱۲.

منابع مورد استفاده

- 1) Augenreich Erich Offene Fenster. 1935
- 2) Petersen Peter Der Kleine Jena-Plan. 27. Aufl. 1957
- 3) Petersen Peter Die Neuropaeische Erziehungsbewegung. 1926.
- 4) Petersen Peter Fuehrungslehre des Unterrichts. 7. Aufl. 1963
- 5) Petersen Peter Innere Schulreform und Neue Erziehung. (Gesammelte Reden und Aufsätze aus den Jahren 1913-1924). 1925
- 6) Petersen Peter Der Ursprung der paedagogik. 1931
- 7) Petersen Peter Paedagogik der Gegenwart. 1937
- 8) Petersen Peter Gemeinschaft und freies Menschentum: die Zielforderungen der neuen Schule. Eine Kritik der Begabungsschulen. 1919

پرتال جامع علوم انسانی
ششگانه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی